ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI İNANÇ MERKEZLERİ KONGRESİ BİLDİRİLERİ

23-27 EYLÜL 2002
MERSİN

ANKARA - 2004

500 YILLIK İNANÇ MERKEZİ: KOCA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

Dr. Lütfi DOĞAN

İnanç Merkezleri, toplumlarda, genellikle uzun tarihi boyutu olan, çeşitli insani birikimleri, deneyimleri bir araya getiren eğitim sanat becerilerini içeren kültürel merkezler; toprak üstü ve toprak altı arkeolojik servetler zenginlikleridir.

Size sunacağım İstanbul'da "Koca Mustafa Paşa Külliyesi"nin de çok eski bir tarihi olan çok önemli bir inanç merkezi, yıllar asırlar boyu süren kesintisiz hayatı olmuştur.

Sayın Dinleyenlerim:

Koca Mustafa Paşa Külliyesi İstanbul'da Fatih İlçesinde, Koca Mustafa Paşa semtindedir. II. Beyazıt döneminde (1481-1512) bir Bizans manastır Kilisesinden dönüştürülmüş cami ve çevresindeki yapılardan oluşan kuruluş ve gelişmesi beş yüz yıl sürmüş, çeşitli eğitsel, sosyal, kültürel etkinliklere, merkez olmuş sivil bir kuruluş olarak Kanuni gibi devlet adamlarının da ilgisini çeken adeta ruhani bir makam oluşundan İstanbul'un ve imparatorluğun öteki yerlerindeki inanç birikimlerine etkisini sürdürmüştür.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Koca Mustafa Paşa Camiisi olan kilisenin yerinde Bizans halkına hıristiyanlığı kabul ettirdiğine inanılan havarilerden Aaios Andreas'a adanmış bir Manastır bulunuyordu. "Hagios Andreas en te Krisei" adını taşıyan bu manastırın ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Ancak bu günkü binanın içinde ve çevresinde 6 yy.a ait oldukları sanılan işlenmiş kimi parçaların ve sütun başlıklarının bulunması, burada 6. yy.a doğru inşa edilmiş bir ibadethanenin varlığını kanıtlamaktadır. Bizansta ikonaklazma akımı sırasında, 20 Kasım 766'da idam edilen Giritli Aziz Hosios Andreas'ın kemikleri buraya gömüldüğünden zamanla halk, manastırın adını bu azize bağlamış ve dini yapı "Hosios Andreas" olarak anılmaya başlamıştır. Manastır sonradan bir hayli tahrik görmüş. I. Basileios döneminde (876-

886) onarıldığı bilinmektedir. Latin istilasından sonra İmparator VIII. Mihael Paleologos'un yeğeni Teodora tarafından 1284 tarihinde adeta yeniden yapılırcasına büyük değişikliklere uğramıştır. Buradaki manastırı bir kültür merkezi durumuna getiren Teodora hayatının son yıllarında buraya çekilmiş ve 1300'de ölümünde buraya gömülmüştür.

Bu yeniden yapılışın en önemli özelliği inşaat sırasında burada, günümüzdeki Koca Mustafa Paşa Camiinin esasını oluşturan kilisenin yaptırılmasıdır.

Avios Andreas Manastırı'nın İstanbul'un fethine kadar faaliyette olduğu bilinmektedir. 1420'li yıllarda Cristofona Buondelmonti'nin yaptığı ve İstanbul'un en eski planını oluşturan resimlerde de bu manastırın adı ve yeri belirtilmektedir. Manastırın Bizans'ın son döneminde faal olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. O zaman Konstantinapolis'ten geçen Rus hacıları da yol anılarında bu manastırı ziyaret ettikleri ve buranın şifalı özellikleri olduğunu belirtirler.

Avios Andreas manastırı, çevresi geniş bağlık alanlarla kaplı, az nüfuzlu bir bölgede bulunduğundan fetihten hemen sonra camiye çevrilmemiştir.

Manastır çevresinde müslüman nüfusu çoğalınca, Koca Mustafa Paşa Caminin kitabesinden ve çeşitli kaynaklardan öğrendiğimize göre Manastırın Kilisesi 1486 da Koca Mustafa Paşa (Ö. 1512) tarafından camiye çevrilmiştir. Cami'nin sağ taraftaki kapısı üstündeki kitabe Arapça olup Şeyhu'l-İslam Efdalzade Hamidüddin Efendi tarafından yazılmıştır. Eski binanın camiye çevrilmesi sırasında; son cemaat yeri, minare, bina dışına giydirilen taş kaplama, içerdeki mihrab ve mimber iki yarım kubbe ve orta kubbe Türk unsuru olarak ilave edilmiştir. Bu biçim tarih unsuru olduğunu, çeşitli sanat tarihçilerin kaydetmekte İ. Aydın Yüksel şu bilgileri eklemektedir: "Biz de bu fikre taraftarız. Üstelik kiliselerin camiye tahvili arasında umumiyetle karşılaşılan çarpık, mihrap görüntüleri tesadüf eseri olarak, kilisenin doğu-batı aksında kurulmayıp, kuzey doğuya doğru 12. derecelik bir kayma ile yerleştirilmiş olması sebebiyle ortadan kalkmıştır. Böylece de cami, İstanbul'un 29-30 derecelik kıble istikameti yerine, takribi 4 derece hata ile yani 34 derece gibi, o zaman için son derece doğru bir istikametle kurulmuş olmaktadır.

Camiye katılan Türk unsurlar ve büyük çapta gerçekleştirilen değişiklik ve tadilatlar sebebiyle Koca Mustafa Paşa Cami, diğer kiliseden çevrilme ca-

milerle kıyas edilmeyecek derecede ferah, aydınlık ve islâmın ibadet anlayışına uygun bir zemin ve atmosfer kazanmıştır. (Eyice 1953.172)

Minare, manastırın eski giriş kapısının solunda bulunmaktadır. Şerit kenarlı bir kaideye sahiptir. Sekizinci kenarıyla binaya yapışmış ve buradan da minareye kapı açılmıştır. Gövde, şerefe ve korkuluk zaman zaman tamir görmekte beraber eskidir. Şerefe yapraklı, sarkıtlı korkuluk taştan sebekelidir. (Yüksel 1983.275)

İki yarım kubbe ile desteklenen bir ana kubbeli sistem ilk defa olarak Koca Mustafa Paşa camiinde tatbik edilmiştir. Koca Mustafa Paşa cami, bu haliyle İstanbul Beyazıt Külliyesi minarelerinin tipik birer mamullerinden başka bir şey değildir. Bu durumda, Türk mimarisindeki bu yeni tipin öncüsü doğrudan doğruya Koca Mustafa Paşa cami ve minaresi olmaktadır (Eyice, 1953:172, 174). Bir başka ifade ile Edirne ve İstanbul'da bulunan II. Beyazıt külliyelerini yapan mimarın, bu büyük abidelerin ilk tatbiki projelerini Koca Mustafa Paşa camiinde tecrübe etmiş gibidir.

Koca Mustafa Paşa, günümüze kadar bir çok tamirat geçirmiştir:

Bilinen ilk onarım 1766 tarihinde meydana gelen zelzeleden sonra yapılmıştır. Başta harab olan kubbe olmak üzere, camii tamamen elden geçirilmiştir.

Son Cemaat sütunları ortasında üç parça halinde, talikle yazılmış iki tamirat kitabesi daha mevcuttur. En sağdibi 12 boyut, 1834 tarihinde Sultan II Mahmud (1808-1839) zamanında yapılan tamiratlar görülmektedir. Her iki tamirat kitabesi hattı da Mustafa İzzet Efendiye aittir. (Yüksel 1983:276-277)

Cumhuriyet döneminde ilk ciddi onarım 1950 sonrasında yapılmıştır. Semavi Eyice'nin verdiği bilgilere göre, o zaman sürecinde cami içerisinde haftalık sema gösterilerinin icrasında yararlanılan, revaklar arasındaki bölmeler, etraftaki müştemilat binaları ve içteki bölmeler kaldırılmıştır. 1953 yılı yaz aylarında da caminin iç sıvaları ve nakışları yenilenmiştir. (Eyice 1953.160)

Son olarak 1981 yılında Cami Derneği tarafından caminin iç sıvası yenilenmiş ve kürsi yazıları yazdırılmıştır. Antika vasıflı geçmeli mimber göbeği yeni yaptırılan minbere monte edilmiştir. Mihrap kapatma sünbül çiçekleriyle bezeli olarak alçı ile yeni baştan yapılmıştır. (Sayfa 7)

Bu tamirat yapılırken, cami içerisinde kalan son ahşab kısmı olan kadınlar mahfeli kaldırılmıştır. 1987 yılında ise birinci sınıf eski eser olan Koca Mustafa Paşa Külliyesi avlusu içerisinde, Kurul kararı alınmadan iki katlı muhdes bir hizmet binası yapılmıştır. (Fatih Camileri 1991. 206)

Cami, Koca Mustafa Paşa mozkut Vakfı adına 1177 ada 338 pafta 51 parsel numaralı 6567 m2 olarak tapuludur. (İstanbul Dosya No. H:9/188)

Sayın Dinleyenler:

Ayios Manastır Kilisesinin camiye dönüştürülmesi ve cami olarak açılışı sırasında II. Beyazıt ile devlet ileri gelenleri, hatta yabancılardan Cenevizli Menevino'nun katıldığı büyük tören yapılmıştır. Koca Mustafa Paşa 1511'de Sadrazamlığa yükselmiş fakat pek az sonra II. Beyazıd'ın ölümü üzerine gözden düşerek I. Selim'in (Yavuz) 1512-1521 gazabına uğramış, Bursa'da idam edilerek orada Pınarbaşında Hindiler Tekkesi korusuna gömülmüştür. 1546 tarihli İstanbul Vakıflar tahrir defterinde Şehid Paşa b. Abdülmü'min'in adıyla kaydedilen Vakfiyesine göre Külliye Cami, imaret, medrese, hankalı ve mektepten oluşuyordu. Bu vakıflara gelir sağlamak üzere yapımında ayrıca bir çift hamam ile dükkanlar, bahçe ve bostanlar vakfedilmiştir. Bunun dışında İstanbul'un çeşitli semtlerinde, Trakya'da, Rumeli'nin Dimetok, Yanbolu, Filibe, Lofça, Karasu, Dırama Selanik, Avlonya gibi şehirlerinde evkaf sağlamıştır.

Bu yerlerden gelen Vakıf gelirleri ile külliye uzun yıllar etkinliğini sürdürmüş ancak zamanla bu yerleşim sınırlarımızın dışında kalmasıyla külliye de çalışmalarını sürdüremez bir hale gelmiştir.

Genellikle yaygın bir görüşe göre, bazı gecelerde cami şerefelerinde kandil yakılması da ilk defa olarak burda uygulanmıştır. Şehrin büyük dini merkezlerinden bu durumda olan Koca Mustafa Paşa (veya halk arasındaki adı ile Sünbül Efendi) caminin avlusuna Veliyüddin Efendi bir muvakkithane ilave ettirmiş, çevre içinde bir çok kişi ve hattatların (Hafız Osman) mezarının bulunduğu bir hazire oluşmuştur. Şeyhleri, türbeleri, avluda Hacı Beşir Ağa'nın 1737 tarihli mermer sütun halindeki çeşmesi yapılmıştır. Avlu kapısını iç tarafında Müşir Rıfat Paşa 1854'de bir sebil, karşısında Karesi Mutasarrıfı Behçet Paşa'nın kız kardeşi Hacı Emine Hanım, tarifsiz ikinci bir sebil yaptırmıştır.

Müslümanlar özellikle Türkler, yaşadıkları yerlerde, camiler gibi tüm mabetlere saygılı olmuşlar; ancak bu mabetlerin cematı çok azalıp, müslüman cemaatın ihtiyacı halinde mabedler camiye çevrilmiştir. Bu değişim yapılırken. İslâm dininin tevhid inancının ve ibadet özelliklerine dönüştürülmüş ve Türk mimarisinin gerekleri uygulanmıştır. Böylece eski dönemlerden intikal eden mabetler kimi değişimlerle, sanat eseri mabedler olarak varlıklarını korumuşlardır. Yoksa yok edilmiş olsalardı tükenmiş olacaklardı. Bu anlayıştan dolayı İstanbul ve Anadolu'da çeşitli mabedler Kilise, havra, manastırları, cami ve külliyeleri yanında görebiliyoruz. Bu islamın mabetlere farklı dinlere hoşgörüsünü ve saygısının bir belgesidir.

Ayrıca bir hususa daha değinmek istiyorum. İslam dininde cami ve dini yapılarda kalıplaşmış değişmez islami mimari biçimi yoktur. Ortodoks veya katolik kiliselerde gördüğümüz gibi değildir. Cami yapısı, her dönemin sanat nitelik ve becerisine göre gelişme ve değişme gösterir. Örneğin Selçuklu Osmanlı ve sonraki dönem camileri o zamandaki sanat becerilerini yansıtır. Camiler ve onun bölümleri kubbeler, minareler ve çevresindeki külliye hep tarihin süreç içinde gelişmiş ve değişmiştir. İlla cami biçimkinde kubbe şöyle olacaktır diye bir kural yoktur. İlk Medine'deki Peygamber Caminin sade basit yapısı ardından İstanbul'daki Mimar Sinan ile Mimaride sanat şaheserine kavuşulmuştur. Şimdi Cumhuriyet Dönemi sivil mimarisi, dini mimarisi kendi çağın özelliklerini ve niteliklerini ne zaman ortaya koyacak, bilemiyoruz. Kocatepe'de bu yönden başarılı olamadı. Koca Camii eskiden kopya büyük bir sentez oldu. Kolaya kaçan ve oluşuma ve geleneğe uyan güzellik anlayışımız ne zaman atılım yapacak? "İki günü birbirine eşit olan ziyandadır" diyen Peygambere inanan insanlar olara yeni Mimar Sinan'ları beklemek hakkımızdır.

Koca Mustafa Paşa Külliyesinde yapılar olarak camiden başka caminin güneybatı köşesinde medrese, planlı ve belli ölçüler içinde yerleşmiştir.

Külliyenin kuzeybatı köşesini işgal eden bu yapı çifte hamamı olarak tasarlanmıştır.

Külliyede, türbeler de önemli tarihi sanat yapılarıdır. Sünbül Efendi Türbesi ile tekke şeyhlerinin bulunduğu diğer türbeler Sünbül Efendi Tekkesinin mimarisi programı içinde değerlendirilmelidir. Serasker Rıza Paşanın (Ö. 1920) Sünbül Efendi Türbesine bitişik olan türbesinde, alt kısmı silindir biçimindeki gövde, yarı yarıya giriş bölümünün içinde kalmakta, türbe meka-

nı, mermer sütunlara oturan dört adet kemerli bölüme açılmaktadır. Gövdenin dışa taşkın olan diğer yarısında, köşeleri çeyrek dairelerle donatılmış basık kemerli mermer söveli demir parmaklı bir pencere yerleştirilmiştir. Türbeyi örten içerden bağdadi sıva, dışardan kurşun kaplı kubbe, ampir uslubunda madeni bir alemle taclandırılmıştır.

Caminin doğusunda, Sünbül Efendi türbesinin karşısında yer alan Safiye Hatun Türbesi, klasik üslupta, sekizgen prizma biçiminde ve kubbeli bir yapıdadır. Türbe, kitabesizdir.

Hz. Hüseyin'in kızlarına ait olduğuna inanılan Çifte Sultanların açık türbesi dikdörtgen planlı, kabir kaide üzerine oturtulmuş Madeni şebekelerle soğan kubbe biçiminde madeni bir kafesten meydana gelir. Tepe noktasına... "Maşallah" ibaresi içeren madeni bir alem yerleştirilmiştir. Türbenin çevresi ayrıca ikinci bir parmaklıkla kuşatılmıştır.

İstanbul'da bir başka benzerine rastlanmayan Zincirli selvi, devrilmemesi için ahşab desteklerle takviye edilmişken, son yıllarda bunların yerine beton destekler konmuştur. Ağacın gövdesini kuşatan ve Ayvansaray'da yine Koca Mustafa Paşa camiinde kiliseden tahvil edilmiş Atik Mustafa Paşa camiinde Makamı bulunan Sahabeden Hz b. Cabir'in Hanımı Daye Hatun'a izafe edilen ahşab türbenin cephelerinde kafesli dikdörtgen pencereler görülür.

Hazire : Koca Mustafa Paşa Külliyesinin haziresi, içinde gömülü olan kişilerin kültür tarih açısından haiz olduğu önemi ve barındırdığı mezar taşlarının sanat değeri bakımından İstanbul'daki hazireler içinde ayrıcalıklı bir mevkiye, sahiptir, başlı başına bir zenginlikte olan hazire üç parçaya ayrılmıştır: Şadırvan, Şekiller ve Çeşmeler:

Sekizgenleri tabanına oturan şadırvan, söz konusu tabanın köşelerinden yükselen sekizgen çeşitli mermer sütunların taşıdığı batık sekizgen prizma biçiminde ahşab çatı ile ortalıdır. Aslında kurşun kaplı olduğu tahmin edilen çatı, halen marsilya, tipi kiremitlerle örtülüdür.

Emine Hanım Sebili sekizgen prizma biçimindeki gövdesi kubbesi ile dikkat çeker. Aslında duvarlar moloz taş ve tuğla ile örtülmüş, sebil pencerelerinin bulunduğu doğu kesiminde beyaz mermer kullanılmıştır. Sebilin üç penceresinden ortadaki diğerlerinden daha geniştir. Pencerelerinin bulundu-

ğu kesimde sebilin önüne kesme mermerden basamaklar konmuş ve gövdenin tezgaha kadar olan alt kesimi dikdörtgen çerçeveli mermer panolarla kaplanmıştır. Pencere açıklıkları yanlarda ve üstte ayrıcı süverlerle kuşatılmış, üst söve başlıkları kilit taşı çıkıntılı basit kemer biçiminde yontulmuş ve Sümbüli tarikatını simgeleyen kabartma sünbüllerle süslenmiştir. Pencerelerde görülen madeni şebekelerin, basık kenarı kemerin aynasına isabet eden üst kesimlerde II. Mahmut döneminden beri Osmanlı süsleme sanatında yaygınlaşmış olan ve "Sultan Mahmud Güneşi" diye adlanan ışınlı süsleme grupları yer alır.

Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, yekpare mermerden yırtılmış, silindir biçiminde bu gövde ile günümüzde ortadan kalkmış bulunan bir tekneden meydana gelmektedir.

Silindir tepesi soğan kubbe biçiminde tasarlanmıştır. Musluk, dilimli kaş kemer biçiminde bir silme ile donatılmış olan çerçeve içine alınmış, bunun üstüne talik manzum bir kitabe yerleştirilmiştir. 1737 tarihini veren son mısra..şöyledir: "Nüş kıl bu çeşme-i zibaya gel mai maim"

Kuşların insanlar tarafından rahatsız edilmeden rahatça su içebilmeleri için tasarlanmış olan Kuş Çeşmesi bütünü ile beyaz mermerden yapılmıştır. Üst hizasında kaval silme biçiminde bir bilezikle son bulan silindir gövdenin üstüne, insanların erişemeyeceği bir yüksekliğe yuvarlak yalak yerleştirilmiş ve bunun ortasına da çeşitli musluklarla donatılmış olan yarım daire bir tepelikle son bulan, silindir gövdeli çeşme oturtulmuştur.

Kitabesi bulunmayan bu çeşmenin hangi tarihte kimin tarafından vakfedilmiş olduğu tesbit edilememiştir.

Sayın Dinleyenler;

Tarihini ve yapısını sunduğumuz Koca Mustafa Paşa Külliyesi, İstanbul'un hemen fethini izleyen yıllardan itibaren çok önemli inanç, kültür ve sanat merkezi olmuş, kentin İslâm - Türk yapılanmasında uzun yıllar halkın başvurduğu ve sığındığı barınak olmuştur. Yukarda belirttiğimiz gibi daha önceleri Bizans döneminde "Hagios Andreas en te Krisei" adıyla bilinen saygın bir yeri olan manastırın II. Beyazıt döneminde (1486-1490) camiye çevrilmesi ve Külliye haline gelerek çeşitli sosyal, kültürel dini oluşumlarla güçlenmesi, Ve Devlet tarafından itibar görmesi bu yerin önemini arttırmıştır.

İnanç merkezi olarak çevresindeki camisi, tekkesi, imarethanesi, haziresi, çeşmeleri, şekil ve hayırlarıyla sürekli halkın uğradığı ümidle bağlandığı, beslendiği esenlik kaynağı olmuştur. Sosyal olaylar, savaşlar ekonomik sıkıntılar, insanı kimi kez umutsuz kılar. Bir takım kuşku ve korkuları iletir. Bundan umduğunu bulamayanlar, daha güvenli bir hayat arar. Yolunu, yardımını bulamayan, nasıl yaşayacağını bilmeyen kendini yolunu aydınlatacak bir rehber, kılavuz mürebbiye, önder arar. Özellikle ekonomik darlıkların yoklukların göçlerin olduğu, tüm yaşama koşullarının kaybolduğu zamanda da öncüler, kurtarıcılar aranır olmuştur. Karanlıklar yoğunlaşınca, aydınlığa, ışığa gereksinme artar. Bir yandan Haçlı Seferleri batıdan yıkarak geliyor; öteki yandan acımsız Moğollar tüm, bayındırlık merkezlerini yıkıyor, bilginlerin hayatına son veriyor, kitaplar yakılıyor, yangınlar, savaşlar sürüyor. Gerçek anlamıyla korku, karanlık, acımasızlık, yokluk... Darmadağın bir hayat. insanın elinden tutan, Ona sevgiyle yaklaşan, özverili önderler rehberler Allah için tüm yaratıklara şefkatle yaklaşanlar bekleniyor. Anadolu 12. asır ve sonrası erler, erenler, Allah için insan sevenler işte onların herkesi kucaklayan hoşgörülü hayatı. Horasan'dan, doğudan gelen hak dostlar kucaklıyor herkesi. Umut susunca, sevgi, dostluk, özveri, sarıyor gönülleri. Koca Mustafa Paşa Külliyesinde Allah'a sevgiyle içtenlik, hoşgörü güzellikle bağlılığı özüyle seslenen, kimseye kötülüğü değmesin diye özünü arıtmakla uğraşan, bunun terbiyesine, eğitimine giren Halveti Tasavvuf anlayışı yerleşmiş buralara o zamanda II. Beyazıt da aynı neşe içinde, zaman zaman uğradı buraya tahta geçmeden önce, vali olarak görev yaptığı Amasya'da, maiyetinden bir çok kişi ile birlikte, dönemin ileri gelen sufilerinden Halvetiliğin cemali kolunu kuran ve bu yolun İstanbul'daki ilk temsilcisi sayılan "Çelebi Halife" lakablı Şeyh Cemaleddin Halveti terbiyesine girmişti. (Ö. 1494)

Tahta geçişi sırasında Cemalettin Halveti'nin desteğini gören II. Beyazıt culusundan sonra kendisini İstanbul'a davet etmiş, Hacı Mustafa Ağa eliyle gönderilen davetname üzerine Cemalettin Halveti 100 kadın dervişi ile Amasya'dan İstanbul'a gelerek Mustafa Ağanın Gül camii civarındaki sarayına konuk olmuş, kısa bir süre sonra manastırdan çevrilen söz konusu Mustafa Paşa külliyesinde tekkeye yerleşmiştir.

Hac yolculuğu sırasında Tebuk'te vefat eden ve oraya defnedilen Cemaleddin Halveti'in yerine damadı ve halifesi olan "Sümbül Efendi" olarak tanınan Şeyh Yusuf Sinan Efendi (Ö. 1529) postuna oturmuştur. Döneminin en

etkili sofilerinden olan İstanbul halkının sevgisini kazanmış velilerinden bulunan Sünbül Efendi, Halvetiliğin İstanbul'da kurucusudur. Ölümünde külliyenin avlusundaki türbesine gömülmüş, gerek tekke gerekse külliyenin tamamı onun adıyla ün almıştır.

Başlangıçta cemali kolunun merkezi olan tekke Şeyh Yusuf Sinan Efendi'nin posta geçmesiyle Sünbülliliğin asitanesi ve pir makamı niteliğini kazanmış ve tekkelerin kapatılmasına (1925) kadar da bu özelliğini sürdürmüştür. Cemaleddin Halveti ile Sünbül Efendi'nin İstanbul'daki ilk halveti şeyhleri olmaları tekkenin Osmanlı Başkentinde bulunan Halveti Asitaneleri içinde en kıdemlileri olarak telakki edilmesine ve burada postnişin olanların protokolde ön saflarda bulunmalarına sebebiyet vermiştir. Kaynaklarda "Koca Mustafa Paşa Tekkesi" olarak anılan tekkenin postuna geçen şeyhlerin ilki Şeyh Cemalettin Halveti ve adıyla tanınan Şeyh Yusuf Sinan Sünbül Efendi olup ve üçüncü olarak ruhani kişiliği çok tanılan Sünbül Efendi'nin halifesi "Merkez Efendi olarak tanınan Şeyh Musa Musliheddin Efendi (Ö. 1552) ve sonunda da Şeyh Rıza Efendi 21. sırada bulunmaktadır. (Yüce Sümbül Efendi (Ö. 1978)

Sünbül Efendi Tekkesinde Cuma namazlarını müteakip Ayin icra edilmekteydi. İstanbul'da tasavvuf musikisinin gelişiminde önemli bir yeri olan bu tekkenin şeyhleri ve mensupları arasında bir çok değerli bestekar ve icracı yetişmiş, kendi dönemlerinin zakir başları burada icra edilen, devranlara renk katmışlardır. Ayrıca Sünbül Efendi tekkesinin mensupları arasında önemli sanatkarlar da bulunmuşlardır. Bunların içinde en ünlüsü, tekkenin haziresinde gönüllü olan Hattat Hafız Osman'dır.

Sünbül Efendi Tekkesi İstanbul'un tasavvuf kültüründe ve dini folklorunda da önemli bir yere sahiptir ve kuşkusuz bu ayrıcalığın öncelikle Sünbül Efendi'nin hayatında olduğu gibi ölümünden sonra da devam eden nüfuzuna borçludur. Nitekim büyük şairimiz Yahya Kemal'in "Koca Mustafa Paşa" şiirinde yer alan

Ne ledünni gecedir! Tâ ağaran vakte kadar

Bir mücevher gibi Sünbül Sinan'ın ruhu yanar

Beyiti bu nüfuzun 20. yy Türk şiirinde bile yankılandığını kanıtlamaktadır.

Çifte Sultanlar Türbesi, Zincirli Servi ve Daye Hatun Türbesi de çeşitli halk inançlarının odak noktasını biçimlendiren önemli ziyaret yerleridir. Hz. Hüseyin'in kızları olarak kabul edilen Çifte Sultanlar adına burada bir makamın bulunması Sünbül Efendi Tekkesinin Muharrem ayına ilişkin gelenekler çerçevesinde ayrıcalıklı bir yere sahip olması sonucunu doğurmuştur. Hz. Hüseyin ve aile efradının şehid edildikleri 10 Muharrem sabahı İstanbul dahi bütün Sünbül Tekkelerinin şeyhleri ve ileri gelen mensubları, Sünbüllüğün ikinci önemli merkezi olan Merkez Efendi Külliyesinin hamamında topluca yıkandıkları ve bu külliyenin cami zikir evinde sabah namazını kıldıktan sonra kerbela şehitlerine mersiyeler okuyarak, tekbir ve tehlil getirerek Sünbül Efendi Tekkesine gelirler ve burada eda edilen öğle namazını müteakip icra edilen mevlüd, mersiye ve Ayine katılırlardı. İsbtanbul'da Halvetiliğin öteki kollarına bağlı asitanelerin şeyhleri başta olmak üzere, hemen bütün tarikatlara mensup ileri gelen şeyhlerin ve dervişlerin davet olundukları bu ihtişamlı tören tekkenin mutfağında pişirilen aşurenin yenmesi ile devam eder, yatsı namazına müteakip icra edilen ayinle son bulurdu. İstanbul'da ehl-i sünnet ve muhibbi ehl-i beyt olan güzel insanlar yılda bir kez Sünbül Efendi tekkesinin çatısı altında toplayan bu gelenek günümüzde de canlılığını korumaktadır.

Bizans ve Türk-Osmanlı mimari geleneklerinin ilginç bir sentezini sergileyen Cami zikir evinde payelerden birinin içinde yer alan halvetname ile geç döneme ait kalem işleri arasında göze çarpan, sünbüllüğü simgeleyen sünbül demetleri Sünbül Efendi'nin adını içeren hat levhalar bu güzel irfan, sevgi ve görgü yaşayışını yansıtmaktadır.

İslâm dini, etnik ulusal farklılığı çeşitliliği tanır. İlkeleri tümü insanlık içindir. Zamanın koşulların değişmesi ile hükümlerin değişeceğini belirtir. Yani bölgesel yöresel ulusal değil evrenseldir. Dini anlama ve yorumlamada toplumsal nitelik ve özelliklerini bireysel nedenlerinin etkisi görünür. Oradaki kültür çeşidi yaşanan çevre insanın telakki tarzını etkiler. Kuşkusuz din, Kuran'da bildirdiği ve peygamberlerin açıkladığı gibi her yerde aynıdır, ancak belirttiğimiz Türkler olarak toplumumuzun niteliği ve kültür çeşitliliği içinde yaşamamız bizi daha hoşgörülü kılmıştır. Müslüman oluşumuzun kaynakları üzerinde bilimsel bir araştırma yararlı olur sanırım. Genellikle dini, tasavvufi mistik bir pencereden gözetlemeden yanayız. Asya'dan gelirken ordan getirdiğimiz, kendimize yetmemiz, özümüzü tanıtan terbiyemiz ayrı bir özellik göstermektedir. Hoca Ahmet Yesevi ve izinde olanların erdemlik öz-

veri hoşgörü ve sevgi yolu her zaman dini ve her türlü yaşamamızda görülür. Türk tarikatları, Türk Sofileri diyeceğim diğerleri arasında ayrı bir neşelere evrensel tavırları; doğaya, tüm güzellikleri insan ve insandan başka canlı cansız tüm varlıkları zihinlerine tesbihlerine bireysel ve toplumsal coşku ile katarlar. Gül Baba, Sünbül, Sarı Çiçek, denizler, yağmur taneleri, her şeyle sevgi ile katılanlar, sevinçle yaşarlar ve yaşatmayı dilerler. Çoğu Halveti ve Halvetilikte, Melamilik niteliği var. Özleri ile mum gibi yanarlar, aydınlatırlar. Gül olur, sünbül yaşarlar. Sarı çiçekle konuşurlar. Size burda İstanbul'da 500 yıl Sünbüllerin kıssasını anımsattım. Güzel temiz sevgiyi, sunmaya çalıştım. Bu tarih coşkusu ve ihtisası ile gözümüz önünden geçiverdi.

İstanbul'un şurasında, burasında kültür yuvaları inanç merkezleri duruyor. Yüzyıllar yaşanan hayatın sanatları, yazıları şekilleri kuş evleri ve tüm güzellikleri, gülleri, sümbülleri hatları, mimari yapıları ile Konya'daki Mevlana müzesi gibi müziği, semaları coşkuları giyimleri eşyaları ve tüm eserleri müze olamazdı. Onları koruyarak severek geleceğe intikal ettiremez miyiz.? Kitaplarıyla Müze yapılamaz mı? Koruyarak buraları geleceğe intikal ettirmezmiyiz. Gül Baba nasıl şimdi Avrupa ortalarında Macarlara tüm Avrupalılara ruhani kişiliğinde güzellik ve esenlik mutluluk sağlıyorsa Koca Mustafa Paşa Sünbülü ile İstanbul'a gelenlere esenlik sunar. Zaviyeler, Tekkeler çağında çok şeyler söylendi. Öğretti, eğitti, mutlu etti onları. Ancak onların yerine şimdi yenileri oldu. Eğitim, öğrenim, bilim, sanat, isteyen insan için hazır. Ancak bunları insanın onu kullanacak biçimde çoğaltmak gerekir. Eğitimi yaygınlaştırmak, çeşitlendirmek, kolaylaştırmak ve halkın ürettiği her insana her düzeyde insana sunmak, tarihimizde başardığımız gibi, herkes için kılmak. Barış kültürünü, hoşgörü ve sevgimizi güçlendirmek ulusal, insanı ve islami görevimiz ve borcumuzdur. Türkiye Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı ve Benzeri Topluluklar Varlıkları ile ve Himmetleri ile bu üstün erdemliği üstlenmiş kuruluşlardır. Bu Vakıf burada tarihteki güzelliği sanatımızın inceliğini kültürümüzün çeşitliliğini sevgimizi ve uygarlık coşkumuzu sergiledi. Siz katılımcılar her yıl olduğu gibi 2002 Eylülünde himmetinizle hayatımıza güzellik kattınız. Zenginliğimizi hatırlattınız. Sağolun Sağlıcakla kalın.

Allah sizi sevsin. Sevenlerinizi de. Selam ve saygılarımla.

KAYNAKLAR

1. Velikahyaoğlu, Dr. Nazif: Sümbüliye Tarikatı ve Koca Mustafa Paşa Külliyesi, İstanbul 2000.
2. Eflaki, Menakıbu'l-ârifin.
3. Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul
4. Beyhan Karamağrılı, "Ereğli Şeyh Sihalettin Sührevendi Külliyesi Kazısı, Ankara 1990.
5. Semavi Eyice, İstanbul Ansiklopedisi Koca Mustafa Paşa Külliyesi.
6. Ateş, Süleyman, İslam Tasavvufu 1992.
7. Baltacı, Cahit, Üç Allah Dostu (Sünbül Sinan, Mekez Efendi, Ramazan Efendi) 1982, İstanbul.
8. Borhan, Ömer Lütfi İstanbul Vakfı Tahrir Defteri 953/1546.
9. İz Mahir Tasarruf 1969 İstanbul.
10. Fatih Camileri 1991 İstanbul.
11. Köseoğlu, Neşet: Sünbül Efendiyi Ziynet 135.
12. Küçük, Hasan; Tarikatlar. İstanbul 1976.
13. Ocak, Ahmet Yaşar; Zaviyeler Ankara 1978.
14. Önder, Mehmet; Mevlana 1964.
15. Öztürk, Yaşar Nuri; Kuşadili İbrahim Halveti İstanbul 1981.
16. Serin, Rahmi; İslami Tasavvufunda Halvelik Halvetilik İstanbul 1984.
17. Uludağ, Süleyman; İslami Açıdan... Bursa 1992.

KOCA MUSTAFAPAŞA

Koca Mustafapaşa! Ücrâ ve fakir İstanbul
Tâ fetihden beri mü'min, mütevekkil, yoksun
Hüznü bir zevk edinenler yaşıyorlar burada
Kaldım onlarla bütün gün bu güzel rü'yâda.
Öyle sinmiş bu vatan semtine milliyyet
Ki biziz hem görülen, hem duyulan yalnız biz.
Mânevi çerçeve beş yüz senedir hep berrak;
Yaşıyanlar değil Allah'a gidenlerden uzak.
.....
Gizli bir his bana, hâtif gibi, ihtâr ediyor;
Çok yavaş, yalnız içimden duyulan sesle diyor;
-Gitme! Kal! Sen bu taraf halkına dost insansın;
Onların meşrebi, iklîmi ve ırkındasın.
Gece, her yerdeki efsunlu sükûnundan iyi,
Avutur gamlıyı, teskin eder endişeliyi;
Ne ledünni gecedir! Tâ ağaran vakte kadar,
Bir mücevher gibi Sünbül Sinan'ın rûhu yanar.
Ne saâdet! Bu taraflarda, her ülfetten uzak,
Vatanın fatihi cedlerle beraber yaşamak!.."
Geç vakit semtime döndüm Koca Mustafapaşa'dan
Kalbim ayrılmadı bir an o güzel rü'yâdan.
Bu muammâyı uzun boylu düşündüm de yine,
Dikkatim hâdisenin vardı derinliklerine;
Bu geniş ülkede, binlerce lâtif illerde,
Nice yıl, cedlerimiz kökleşerek bir yerde,
Mânevi varlığının resmini çizmiş havaya.
-Ki bugün karşılaşan benzetiyor rü'yâya.-